

Marek Dziewierski

Uniwersytet Śląski w Katowicach

35 lat Instytutu Socjologii w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach Szkic do portretu

Dnia 30 września 1976 roku decyzją Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki powołano na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach nową samodzielną jednostkę naukowo-dydaktyczną pod nazwą: Instytut Socjologii. Dla ścisłości należałoby dodać, że o socjologii nie od razu myślano tu jak o samodzielnym kierunku kształcenia — bardziej o przedmiocie pomocniczym. W swoich akademickich początkach socjologię lokowano w interdyscyplinarnej jednostce, jaką był wówczas Instytut Filozofii, Socjologii i Nauk Politycznych. Następnie w roku 1975 wyodrębniono z niego dwa Instytuty: Nauk Politycznych oraz Filozofii i Socjologii (N. Kraśko, 2010, s. 64). W ramach tego drugiego utworzono dwa zakłady badawcze. Pierwszym, Zakładem Socjologii Ogólnej, kierowała Wanda Mrozek, która w latach 1975—1976 podjęła wyzwanie zorganizowania samodzielnego instytutu i nowego kierunku studiów. Drugim był Zakład Socjologii Przemysłu, kierowany przez przybyłego z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Janusza Sztumskiego. Wtedy stanowiły one naturalne zaplecze organizacyjne i kadrowe dla mającej niebawem powstać samodzielnej placówki socjologicznej w Uniwersytecie Śląskim. Jeszcze w 1975 roku, a więc faktycznie przed powołaniem do życia Instytutu Socjologii, doszło do uruchomienia stacjonarnych studiów socjologicznych. Takie było, w dużym skrócie, „stawanie się socjologii” na Uniwersytecie Śląskim: samodzielny instytut, kadra naukowa, możliwość prowadzenia badań i kształcenie studentów w zakresie socjologii. Jak zauważa Wojciech Świątkiewicz, fakt ten był odpowiedzią środowiska na społeczne potrzeby intensyfikacji badań socjologicznych i kształcenia socjologów dla regionu wielkoprzemysłowego z jego specyfiką gospodarczą, społeczną i kulturową (W. Świątkiewicz, 1986, s. 353).

Dzisiaj jest to największa na Górnym Śląsku placówka badawcza i dydaktyczna w zakresie socjologii. Instytut współtworzy Wydział Nauk Społecznych UŚ, którego Rada ma pełne prawa akademickie nadawania stopni naukowych w dziedzinie socjologii. Jest on również strukturą podejmującą starania na rzecz integrowania środowiska socjologicznego w regionie — ściśle współpracującą z katowickim oddziałem Polskiego Towarzystwa Socjologicznego i Komisją Studiów nad Przyszłością Górnego Śląska, wchodzącą w skład katowickiego oddziału PAN. Instytut Socjologii stara się również przeprowadzić interdyscyplinarną debatę na temat przyszłości regionu, jego tradycji i tożsamości w zmieniającej się rzeczywistości. Ponadto współpracuje z siecią lokalnych szkół niepublicznych (jak przykładowo: Wyższa Szkoła Zarządzania i Nauk Społecznych w Tychach czy Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej), wspierając je kadrowo oraz umożliwiając absolwentom kontynuację nauki na studiach magisterskich na kierunku „socjologia”.

Charakteryzując proces instytucjonalizacji śląskiej socjologii pamiętajmy, że poprzedza go z jednej strony obecność problematyki śląskiej w socjologii okresu międzywojnia, a z drugiej działalność Śląskiego Instytutu Naukowego z Pracownią, a potem Zakładem Badań Socjologicznych. Tym samym Instytut nie powstawał w socjologicznej próżni, ale w pewnym sensie stał się depozytariuszem doświadczeń i tradycji badawczych.

Pierwsze badania socjologiczne, wskazujące na zainteresowanie warunkami życia w regionie, przeprowadzone zostały w roku 1927 przez Instytut Gospodarstwa Społecznego w Warszawie. Faktycznie ograniczały się one do 157 ankiet przeprowadzonych wśród rodzin robotniczych (w tym przebadano 99 rodzin górniczych) z terenu Sosnowca. W latach 1935—1936 poznański instytut naukowo-badawczy kierowany przez Floriana Znanieckiego przeprowadzał konkurs na życiorysy Ślązaków. Materiały biograficzne, praktycznie nieopracowane, przepadły w wojennej zawierusze¹. Były też inne prace, np. Wacława Olszewicza, który w latach 1924—1939 administrując śląskie huty i kopalnie brał udział w lokalnym życiu naukowym, orientując się na gospodarcze i społeczne kwestie regionu, o których pisał między innymi w „Zaraniu Śląskim”². Jednak dopiero badania i publikacje naukowe Emila Szramka, Józefa Chałasińskiego, Pawła Rybickiego ugruntowały problematykę śląską w tym okresie rozwoju polskiej socjologii.

W przypadku rozważań ks. dra Emila Szramka nie możemy chyba jeszcze mówić o czysto naukowym postrzeganiu Śląska jako problemu socjologicznego, o konkretnych kierunkach czy projekcie badań nad regionem. Ponadto empatia społecznika czasem mieszała się w tych analizach z dyskursem o charakterze narodowo-patriotycznym. Samo dzieło *Śląsk jako problem socjologiczny* stanowi jednak traktat o dużej wartości poznawczej „narożnikowego” świata i jego mieszkańców (E. Szramek, 1934, s. 22—95). W tym czasie jest to jedna z niewielu publikacji w sposób złożony i „rozumiejący” poruszająca zagadnienia więzi społecznej, wieloetnicznej i wielokulturowej tradycji regionu oraz lokalnej tożsa-

¹ Śladowo wspomina o tym przedsięwzięciu J. Szczepański (1935, s. 91—93).

² Przykładowo W. Olszewicz (1935, s. 225—228).

mości, jako żywo przypominającej Parkowskiego człowieka pogranicza (*marginal man*).

Nową jakością badawczą stanowiła zapewne próba opisanego górniczej społeczności przez Józefa Chałasińskiego. Niewielka monografia osady „Kopalnia”, mimo krytycznego odczytania ze strony socjologów i środowisk śląskoznawczych, z pewnością pozostaje ważnym przypadkiem wprowadzenia etnografii socjologicznej na Śląsku. Osada „Kopalnia” stanowiła rodzaj społecznego laboratorium. I jako taka, nie tylko służyła studiowaniu antagonizmu polsko-niemieckiego, ale również ukazywała specyfikę i złożoność relacji sąsiedzkich, form solidarności, tworzenia się granic „naszego” świata. Pełna monografia socjologiczna musiała, jak postulował Józef Chałasiński, uwzględniać „zarówno strukturę społeczną miejscowości, jak i jej dynamikę czy kompleks społecznych postaw i dążeń: indywidualnych i zbiorowych, które sprawiają, że miejscowość żyje i rozwija się” (J. Chałasiński, 1935, s. 6).

Paweł Rybicki w pracy *O badaniu socjologicznym Śląska*, opublikowanej w 1938 roku, oprócz interesujących i nowatorskich wówczas uwag o metodach badań socjologicznych wskazał na wiele problemów, nad którymi winni się pochylić badacze zbiorowości górnośląskiej. Zdaniem Wandy Mrozek, wiele z nich zachowuje aktualność, jak: współistnienie grup narodowościowych i kształtowanie się na tej płaszczyźnie relacji wzajemnych, procesy urbanizacyjne, będące funkcją uprzemysłowienia regionu, struktura społeczna i jej dynamika, relacje pomiędzy ludnością rodzimą a napływową, zagadnienie więzi społecznej — jej specyfika i zróżnicowanie, kultura symboliczna, stosunek do tradycji, stare a nowe systemy wartości, przemiany obyczajowe stymulowane procesami urbanistycznymi i gospodarczymi w regionie (W. Mrozek, 1993, s. 8). W relacjach Pawła Rybickiego Górny Śląsk — zwłaszcza jego część przemysłowa — jawił się nie tylko jako ważne zagadnienie poznawcze, ale także jako kraina, w której dokonała się antycypacja procesów, o których w skali całego kraju zaczęto praktycznie mówić i pisać dopiero po wojnie.

Wspomnieć wypada również o intensywnym i niezwykle płodnym okresie badań socjologicznych na Opolszczyźnie. Rozpoczyna je zaraz po wojnie Stanisław Ossowski, wspólnie z Janem Strzeleckim, studiami nad więzią regionalną i narodową na terenie opolskiej wsi „Gielczyn” (S. Ossowski, 1967, s. 251—300). Swój udział w badaniach socjologicznych Opolszczyzny zaznaczyli później między innymi Stefan Nowakowski, Krzysztof Kwaśniewski, Antonina Kłoskowska, Kazimierz Żygulski, Zygmunt Gostkowski oraz dwóch socjologów związanych z naszym ośrodkiem — Bohdan Jałowiecki i Władysław Jacher.

W przypadku województwa katowickiego (czy wcześniej jeszcze śląsko-dąbrowskiego) podobna mobilizacja w sferze badań socjologicznych nie wystąpiła. To charakterystyczna dysproporcja i luka wiedzy pomiędzy Opolszczyzną czy szerzej Ziemią Zachodnią a naszym województwem — trwająca co najmniej dwie dekady. Jak referował Antoni Gładysz, „nie było tu »złotego okresu« badań socjologicznych, realizowanych kompleksowo [...], z udziałem wybitnych specjalistów z tej dziedziny z całego kraju” (A. Gładysz, 1973, s. 709). Dopiero po

przemianach politycznych w 1956 roku i z chwilą powołania Śląskiego Instytutu Naukowego otwarty się, zdaniem Wandy Mrozek, możliwości rozwoju badań socjologicznych nad górnośląskim obszarem miejsko-przemysłowym. Oprócz wydawnictw książkowych spora ich część publikowana była w „Górnośląskich Studiach Socjologicznych”, ukazujących się od 1963 do 1989 roku. Łącznie opublikowano 21 tomów, nad którymi pieczę redakcyjną sprawował początkowo Paweł Rybicki (tomy 1—9), a później Wanda Mrozek (tomy 10—20) i Jacek Wódz — redaktor ostatniego, 21. tomu tej serii. Ponadto sprawozdania z badań i omówienia niektórych wyników publikowały między innymi „Biuletyny i Zeszyty Naukowe ŚIN”, „Zaranie Śląskie” czy wreszcie takie periodyki ogólnopolskie, jak: „Studia Socjologiczne”, „Kultura i Społeczeństwo” oraz „Polish Sociological Bulletin”. W ten sposób do roku 1973 ukazało się drukiem ponad 200 tekstów związanych z problematyką regionalną (W. Mrozek, 1993, s. 14—16).

W naturalny sposób prace badawcze Instytutu Socjologii koncentrowały się i koncentrują w dalszym ciągu wokół problemów regionu. W głównej mierze dotyczy to zagadnień związanych z pracą w przemyśle (zespół kierowany najpierw przez Janusza Sztumskiego, następnie przez Władysława Jachera i Leszka A. Gruszczyńskiego), zjawiskami patologii społecznej (zespół Jacka Wodza), kulturą regionu (zespoły Kazimierzy Wódz i Wojciecha Świątkiewicza), planowaniem społecznym (zespoły J. Wodza i K. Wódz); postrzeganiem przestrzeni miejskiej (zespół kierowany najpierw przez Bohdana Jałowieckiego, a następnie przez J. Wodza oraz zespoły K. Wódz i M.S. Szczepańskiego), specyfiką struktury społecznej regionu (początkowo zespół W. Mrozek, a w okresie późniejszym zespoły Zbigniewa A. Żechowskiego i W. Świątkiewicza), rozwojem regionalnym i lokalnym (zespoły M.S. Szczepańskiego, J. Wodza i K. Wódz). Ponadto interesujące nawiązanie do monografii osady „Kopalnia” stanowią badania terenowe Tomasza Nawrockiego prowadzone w Murckach (T. Nawrocki, 2006).

Należy nadmienić, że niektóre z wymienionych prac prowadzone były w ścisłej współpracy z ośrodkami krajowymi i zagranicznymi. Instytut bowiem utrzymywał i utrzymuje nadal bliskie kontakty z instytucjami naukowymi Wielkiej Brytanii, Francji, Belgii, Czechach, Niemczech, Stanach Zjednoczonych, Słowenii, Słowacji i na Ukrainie. Przykładem takiej współpracy mogą być kontakty z Wydziałem Socjologii Uniwersytetu w Durham (zespół K. Wódz), z Middlesex University (zespół K. Wódz), uniwersytetami w Szeged, Nitrze i w Hradcu Králové (badania nad zmianami w rodzinie przeprowadzone przez zespół W. Świątkiewicza) lub Brandenburg—Berliner Institut für Sozialwissenschaftliche Studien (zespół M.S. Szczepańskiego), badania w ramach V Programu Ramowego UE, Temat: Organised Civil Society and European Governance (zespół K. Wódz); badania nad przemianami rodziny (zespół W. Świątkiewicza), a także liczne wizyty badaczy z tych krajów w Katowicach oraz wykłady prowadzone przez pracowników Instytutu na uczelniach zagranicznych. Instytut jest też obecny w różnego rodzaju inicjatywach o charakterze regionalnym krajowym i międzynarodowym (np. M.S. Szczepański jest Przewodniczącym Rady Naukowej Międzynarodowego Centrum Studiów Śląskich).

Naturalnie byłoby znacznym uproszczeniem i swego rodzaju samoograniczeniem, gdyby „urobek” naukowy i badawczy próbować zamknąć tylko w tej jednej, regionalnej ramie. Powstają tu również prace zmierzające w kierunku refleksji o charakterze ogólniejszym lub teoretycznym, a niekoniecznie związane z regionem, dotyczące między innymi: sfery pracy socjalnej, etniczności, socjologii polityki, studiów nad tożsamością, religijnością, modą, reklamą i komunikacją masową, gender, socjologią literatury czy kultury popularnej. Prowadzone są studia nad problemami metodologii nauk społecznych, ilościowymi i jakościowymi metodami badawczymi.

Powróćmy raz jeszcze do instytutowych początków i ukonstytuowania się struktury organizacyjnej³. Pierwszym Dyrektorem Instytutu Socjologii została Wanda Mrozek, uczennica Floriana Znanieckiego, autorka badań nad rodziną górniczą, wychowawczyni kilku pokoleń socjologów. Sprawowała tę funkcję nieprzerwanie do momentu przyspieszonego przejścia na emeryturę w trudnych okolicznościach w stanie wojennym. W początkowym okresie funkcjonowania Instytutu powołano też Radę Naukową. Jej skład może dobrze świadczyć o znaczeniu, jakie przywiązywano wówczas do rozwoju środowiska socjologicznego. Członkami Rady byli bowiem profesorowie: Janusz Goćkowski, Jolanta Kulpińska, Władysław Kwaśniewicz, Władysław Markiewicz, Magdalena Sokołowska, Piotr Sztompka oraz Stanisław Widerszpil.

Pracownicy naukowo-dydaktyczni skupieni byli przez dłuższy czas w trzech zakładach. Zakładem Socjologii Ogólnej kierowała początkowo Wanda Mrozek. W 1978 roku nowym kierownikiem Zakładu został Zbigniew A. Żechowski, aktualnie funkcję tę sprawuje Urszula Swadźba. Zakładem Socjologii Pracy i Organizacji (wcześniej funkcjonującym pod nazwą: Zakład Socjologii Przemysłu) kierował najpierw Janusz Sztumski, a od 1978 roku Władysław Jacher, obecnie kierownikiem jest Adam Bartoszek. Zakładem Procesów Urbanizacyjnych i Planowania Społecznego kierował w jego początkach Bohdan Jałowiecki, a następnie Jacek Wódz. Przez krótki czas funkcjonował jeszcze Zakład Teorii Rozwoju Społecznego, którym kierował Ryszard Dyoniziak. Sięgając wstecz, można zauważyć, że liczebnie było to małe środowisko naukowe. Przykładowo w roku 1979 zespół pracowników liczył 29 osób. W tym: 2 profesorów, 5 docentów, 7 adiunktów, 15 asystentów. Co równie ważne, w tym okresie (głównie w latach 1978—1982) charakteryzowała go stosunkowo duża jak na tak małe środowisko fluktuacja, obejmująca zarówno pracowników samodzielnych, jak i środowisko młodszych pracowników nauki. Przyczyn takiego stanu rzeczy było kilka: posunięcia administracyjne i polityka kadrowa Uniwersytetu, weryfikacje pracowników po stanie wojennym oraz indywidualne decyzje o emigracji w czasie trwania stanu wojennego lub bezpośrednio po nim.

Rok 1980 i powstanie „Solidarności” zapoczątkowały, podobnie jak w innych ośrodkach akademickich, nowe formy mobilizacji społecznej i gotowość do zmian.

³ Uwagi odnośnie struktury organizacyjnej Instytutu Socjologii opracowano na podstawie: M. Dziewierski, T. Nawrocki (1997, s. 153—167); T. Nawrocki (2008, s. 521—525).

W szczególności dotyczyło to środowiska młodszych pracowników nauki oraz studentów. Z początkiem nowego roku akademickiego 1980/1981 zawiązało się instytutowe Koło NSZZ „Solidarność” oraz wydziałowa struktura Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Budynek Wydziału Nauk Społecznych stał się w tym czasie ważnym miejscem debat dotyczących: sytuacji zawodowej i ekonomicznej pracowników, polityki zatrudnienia, udziału studentów w pracach podstawowych struktur uniwersyteckich (jak senat i rady wydziałów), zmian w programach nauczania. Organizowane były również wykłady otwarte i inne działania będące próbami demokratyzacji życia akademickiego *ad hoc*. Od 19 listopada do 13 grudnia 1980 roku na Wydziale trwał strajk studentów.

Stan wojenny zapewne negatywnie wpłynął na całe środowisko akademickie, życie naukowe Instytutu, jak i samą atmosferę studiowania. „To nie był przyjemny czas — wspomina Marek S. Szczepański — Instytut, jak i cały Uniwersytet Śląski, podlegał w stanie wojennym wyjątkowo rygorystycznym weryfikacjom. Pamiętam to, na szczęście czułem wówczas opiekuńczą dłoń Pani Profesor Wandy Mrozek. Oczywiście musiała przeprowadzić formalną weryfikację, ale jednocześnie nie była natrętna i natarczywa. Chroniła pracowników, a nie napiętnowała, czego oczekiwały od niej władze partyjne” (*Życie to Socjologia...*, 2007, s. 19). Za tę postawę obywatelską Wanda Mrozek zapłaciła wcześniejszym przejściem na emeryturę w roku 1982. Jak zauważył Wojciech Świątkiewicz — odsłaniający specyfikę instytutowych początków: „[...] niższy niż w innych Instytutach istniejących na Wydziale »wskaźnik upartyjnienia kadry« nie był w tamtych czasach powodem do »słusznego zadowolenia« i być może ówczesnym władzom sprawiał kłopoty” (W. Świątkiewicz, 1997; A. Drogoń, 2009, s. 173—197). W roku 1989 Rada Wydziału Nauk Społecznych podjęła uchwałę potępiającą proces weryfikacyjny i zwolnienia naukowców z powodów politycznych⁴.

Pomimo wielu okoliczności utrudniających pracę naukową i dydaktyczną w dekadzie lat 80. Instytut z wolna stabilizuje swoją strukturę, skład personalny oraz pozycję w środowisku naukowym. Kadra młodszych pracowników nauki zaczyna rekrutować się teraz częściej spośród własnych absolwentów. Instytut Socjologii nawiązuje również współpracę naukową z zagranicznymi ośrodkami (m.in. z Institute of Sociology University of Stirling; École des hautes études en sciences sociales; Centre des études sociologiques), gości u siebie profesorów z Francji, Wielkiej Brytanii, Włoch, Belgii, kieruje na zagraniczne stypendia swoich pracowników (programy stypendialne dla młodych pracowników realizowano między innymi we Włoszech, Francji, Hiszpanii, Wielkiej Brytanii, Kanadzie). Powstają także trzy nowe jednostki w ramach organizacyjnej struktury, co wiązać należy z rozwojem potencjału naukowo-badawczego i swego rodzaju „dojrzałością” Instytutu. Są to: Zakład Badań Kultury Współczesnej kierowany przez K. Wódcz (utworzony w roku 1988); Zakład Socjologii Wiedzy kierowany przez W. Świątk-

⁴ Protokół z posiedzenia rady Wydziału Nauk Społecznych w dn. 26 września 1989 roku. Wśród zwolnionych z powodów „negatywnego oddziaływania na studentów” — jak określano to w dokumentach komisji weryfikacyjnych — znalazło się czterech naszych pracowników: S. Nurek, E. Sołtys, W. Stasiński i W. Szmigiel.

kiewiczza (utworzony w roku 1990); Zakład Socjologii Rozwoju kierowany przez M.S. Szczepańskiego (utworzony w 1991 roku). W przypadku dwóch innych zakładów zmieniona zostaje ich nazwa — z uwagi na poszerzenie profilu badawczego lub jego poważne przeformułowanie. Chodzi tu o Zakład Socjologii Polityki, który do roku 1998 funkcjonował pod nazwą: Zakład Procesów Urbanizacyjnych i Planowania Społecznego, oraz Zakład Socjologii Organizacji, Gospodarki i Metodologii Badań Społecznych (wcześniej Zakład Socjologii Pracy i Organizacji). W roku 1994 przy Instytucie konstituuje się Studium Pracy Socjalnej.

W latach 1982—1993 Instytutem kierował badacz problemów więzi społecznej i integracji Władysław Jacher. Jego następcami na tym stanowisku kolejno stawali się profesorowie: Marek S. Szczepański — absolwent studiów socjologicznych na UŚ, pełniący tę funkcję od 1993 do 2008 roku, i Wojciech Świątkiewicz — kierujący pracami placówki do chwili obecnej. Funkcje zastępców w tym czasie pełnili: do spraw nauki Stanisław Nurek, a do spraw dydaktycznych Barbara Filipczyk-Halladin i Ewa Leśniak-Berek (w zakresie Studium Pracy Socjalnej).

Po roku 1989 dokonują się zmiany w samym sposobie kształcenia socjologów. Nieoczekiwanie wzrasta również popularność socjologii jako kierunku studiów. W poprzednich dekadach utrzymało się przekonanie, że „zapotrzebowanie na specjalistów w tej dziedzinie będzie niewielkie, więc kształcono niewielu studentów. W latach 90. starano się zapewnić możliwość zdobycia wykształcenia socjologicznego wszystkim chcącym studiować socjologię. Ograniczeniem był jedynie niedostatek kadry na uczelniach i problemy lokalowe. Z obydwoma sobie poradzono — zezwalając na wieloletatowość i powołując uczelnie prywatne” (N. Kraśko, 2010, s. 498). Jak pamiętamy, podobne problemy przeżywał w tym czasie również katowicki Instytut Socjologii. Rozwiązaniem, które ratowało wówczas sytuację, oprócz wcześniej wymienianych, było poszerzenie oferty w zakresie niestacjonarnych studiów socjologicznych. Przykładowo w roku akademickim 1996/1997 ogólny limit na studiach stacjonarnych wynosił 90 miejsc, a na studiach niestacjonarnych 320. Na przestrzeni ostatniej dekady tendencja ta zaczyna jednak wyraźnie słabnąć — głównie za sprawą czynnika demograficznego.

Wracając do nowych możliwości kształcenia socjologów — od 1994 roku przy Instytucie rozpoczyna działalność dydaktyczną Studium Pracy Socjalnej. Studium powstaje z inicjatywy Kazimierzy Wódz, która pełni także funkcję kierownika. W jego ramach realizowany jest program trzyletnich Wyższych Zawodowych Studiów Socjologicznych o specjalności „praca socjalna”. Studia kończą się tytułem licencjata. Aktualnie kształcą się tu również specjaliści na studiach socjologicznych II stopnia. Studium utrzymuje także rozległe kontakty z ośrodkami zagranicznymi: brytyjskimi (uniwersytety w Durham, Southampton, Surrey), niemieckimi (Wyższa Szkoła Pracy Socjalnej w Bielefeld); amerykańskimi (Indiana University) a także krajowymi. Ponadto współdziała z lokalnymi agendami pomocy społecznej, uczestniczy w szkoleniach pracowników socjalnych na potrzeby terenu. Od roku akademickiego 2009/2010 w miejsce specjalności „praca socjalna” na kierunku „socjologia” powołano drugi kierunek o nazwie „praca socjalna”. Jego standardy

kształcenia opracował zespół złożony z pracowników Studium pod kierownictwem prof. Kazimierzy Wódz.

Nową inicjatywą środowiska stało się powołanie Centrum Edukacji Regionalnej i Obywatelskiej (kieruje nim T. Nawrocki). W jego ramach realizowane są studia podyplomowe organizowane przez dwie jednostki: Podyplomowe Studia Wiedzy o Regionie (kieruje T. Nawrocki); Podyplomowe Studia Wiedzy o Społeczeństwie (kieruje S. Nurek). Podyplomowym Studium Organizacji Pomocy Społecznej (kieruje Krystyna Faliszek). Ponadto prowadzone są szkolenia w ramach Europejskiego Funduszu: cykl szkoleń ustawicznych dla profesjonalnej kadry pomocy społecznej — kieruje nimi Sabina Pawlas-Czyż. Jeszcze inne możliwości w zakresie kształcenia dają studia doktoranckie. Jednostką kieruje Piotr Wróblewski.

Od kilku już lat nasi studenci kształcą się na studiach stacjonarnych i niestacjonarnych I i II stopnia w ramach takich specjalności, jak: socjologia ogólna, praca socjalna, socjologia reklamy i komunikacja społeczna, praca socjalna — organizowanie społeczności lokalnej, komunikacja społeczna. W roku akademickim 2012/2013 planuje się uruchomienie dwóch kolejnych specjalności: socjologia miasta i regionu oraz studia miejskie. Stacjonarne i niestacjonarne studia socjologiczne I stopnia prowadzone były również w Ośrodku Dydaktycznym UŚ w Rybniku. Działalność dydaktyczna Instytutu uzyskała akredytację Państwowej Komisji Akredytacyjnej oraz Uczelnianej Komisji Akredytacyjnej.

Ważnym elementem aktywności naukowo-badawczej studentów pozostają koła naukowe. Obecnie w Instytucie działają cztery koła naukowe: Koło Naukowe Socjologów, Studenckie Koło Naukowe Reklamy i Komunikacji Społecznej, Koło Naukowe Studium Pracy Socjalnej oraz Koło Naukowe Human Resources, koncentrujące zainteresowania i aktywność (sesje naukowe, warsztaty) na pracach badawczych prowadzonych pod kierunkiem opiekunów naukowych. Ważnym przedsięwzięciem z udziałem młodych socjologów są obozy naukowo-badawcze prowadzone między innymi w Bornem Sulinowie oraz studia etnograficzne organizowane na terenie Beskidu Niskiego, Bieszczad, Mazur. Uczestnicy Koła Naukowego Socjologów przy wsparciu dyrekcji i pracowników Instytutu są również organizatorami Dni Socjologii, imprezy cyklicznej, służącej popularyzacji wiedzy socjologicznej i badań społecznych w środowisku uniwersyteckim, ale przede wszystkim nawiązującej do ideałów wspólnoty akademickiej naukowców i studentów. W roku 2012 odbyła się VII edycja Dni Socjologii na Uniwersytecie Śląskim. Wreszcie wiedza i aktywność badawcza naszych studentów znajduje potwierdzenie dzięki zdobytym nagrodom i wyróżnieniom oraz stypendiom naukowym⁵.

⁵ W pierwszej edycji konkursu fotograficznego organizowanego przez PSJ w roku 2010 nagrodzono Agnieszkę Sikorę za fotografię *Amisz*; w konkursie za najlepszą pracę magisterską w dziedzinie socjologii nagrodzono w roku 2004 Martę Klekotko za pracę: *Młodzi Polacy jako obywatele. Studium socjologiczne nad obywatelnością młodzieży licealnej Górnego Śląska oraz Śląska Cieszyńskiego*; w Konkursie Jana Józefa Lipskiego w roku 2002 nagrodzono pracę Borysa Cymbrowskiego: *Tożsamość etniczna w procesie przemian — studium socjologiczne na przykładzie Serbołużyczan*; w tym samym konkursie wyróżniona została również praca Justyny Kijonki: *Narodowość śląska. Problemy i kontrowersje*.

Ważnym wydarzeniem w kronikach naukowych środowiska pozostanie powierzona Instytutowi przez Polskie Towarzystwo Socjologiczne rola organizatora X Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego. Zjazd katowicki odbywał się w dniach 22—25 września 1997 roku, wzięło w nim udział ponad 600 socjologów z ośrodków krajowych i zagranicznych. Podczas 4 sesji plenarnych, 4 sympozjów oraz obrad w 43 grupach tematycznych wygłoszono ponad 300 referatów. Obradowano pod hasłem: *Śląsk — Polska — Europa. Zmieniające się społeczeństwo w perspektywie lokalnej i globalnej* i był to bodaj pierwszy taki zjazd, w którego ramach programowych tak wyraźnie odwoływano się do regionalnej specyfiki. Jak zaznaczył w przemowie inauguracyjnej przewodniczący PTS Antoni Sułek: „Zjazd ten ma w tytule i Polskę, i Europę, i glob cały, ale pierwszym jego słowem jest »Śląsk«. Żaden z dotychczasowych zjazdów nie był tak mocno zwrócony ku sprawom regionu, w którym się odbywał, jak wyraźnie Zjazd katowicki będzie zwrócony w stronę Śląska” (A. Sułek, 1988, s. 14). Pochylając się nad specyfiką polskiej transformacji, uwzględniając następstwa oddziaływań i przepływów w szerszym kontekście czy wręcz o globalnym charakterze, stawiano również w czasie obrad pytania oraz referowano problemy związane ze specyfiką regionu *hic et nunc*. Niewątpliwie każdy taki zjazd był świętem środowiska — okazją do wymiany poglądów i kularowych spotkań. Jednak dla samych organizatorów to przede wszystkim poważny sprawdzian umiejętności logistycznych oraz okazja do zaprezentowania merytorycznego poziomu i dorobku naukowo-badawczego środowiska. Możliwości śląskiego środowiska socjologicznego w tym względzie zostały zauważone i docenione zarówno w opiniach obserwatorów i komentatorów zjazdu, jak i recenzentów pozjazdowych materiałów i publikacji. „Dziś Górny Śląsk jest środowiskiem socjologicznym, które skupia poważną liczbę wykwalifikowanych socjologów, niekiedy cieszących się renomą przekraczającą granice Polski. Wymownym wskaźnikiem jest też fakt, że na Uniwersytecie Śląskim studiuje około tysiąca adeptów socjologii, co stawia tę uczelnię na czołowym miejscu w Polsce. Wiele też przemawia za tym, że skupieni tu socjologowie nie powiedzieli jeszcze ostatniego słowa i dopiero wchodzi w swe najlepsze lata” (W. Kwaśniewicz, 1999, s. 213) — napisał w pozjazdowych reminiscencjach Władysław Kwaśniewicz.

Nie będę tu szczegółowo omawiał dorobku konferencyjnego czy wydawniczego pracowników Instytutu Socjologii z uwagi na sygnalizowaną w tytule konwencję „szkicu”. Ponadto dorobek jest dobrze udokumentowany w sprawozdaniach rocznych. Publikacje naukowe mają również swoją reprezentację na stronach elektronicznych Instytutu Socjologii czy Wydawnictwa UŚ. Dodatkowo zostały w znacznym stopniu odnotowane w serii „Bibliograficzna Informacja Bieżąca”, wydawanej przez Zarząd Główny PTS. Ograniczę się tylko do podania ogólnych liczb i zwrócenia uwagi na kilka ważnych dla środowiska przedsięwzięć. Opierając się na suchych danych (sprawozdanie Instytut Socjologii za rok 2011), można stwierdzić, że opublikowano 18 książek krajowych i 1 zagraniczną; 33 artykuły w czasopiśmie krajowych i 6 w periodykach zagranicznych; wygłoszono 76 referatów na konferencjach krajowych i 25 na zagranicznych; realizowano 75 projektów, w tym: 11 projektów badawczych MNiSW, 12 projektów zagranicznych — unijnych. Z waż-

nych dokonań edytorskich należałoby wymienić ukazującą się już od dziesięcioleci w wydawnictwie uniwersyteckim serię: „Socjologia”. Jej długoletnimi redaktorami byli profesorowie Władysław Jacher, Marek S. Szczepański, a obecnym redaktorem jest Wojciech Świątkiewicz. Innym ważnym przedsięwzięciem naukowym pozostaje wznowienie po dłuższej przerwie „Górnośląskich Studiów Socjologicznych: Seria Nowa”, pisma, które ma obecne aspiracje większe niż tylko pozostawać reprezentacją katowickiego środowiska socjologicznego. W bieżącym czasie jest ono przygotowywane do parametryzacji. Pierwszy tom nowej serii pisma ukazał się pod redakcją W. Świątkiewicza w 2010 roku. Do zasadniczych celów wznowionej edycji pisma należą: prezentacja wyników badań socjologicznych, tworzenie zaplecza bibliograficznego, stworzenie płaszczyzny interdyscyplinarnych badań w zakresie społeczno-kulturowych, politycznych i ekonomicznych problemów regionu oraz międzyinstytucjonalna integracja samego środowiska socjologów.

Z konferencji, które weszły już do kanonu cyklicznych spotkań naukowych, należałoby przypomnieć dwie: Instytutową Konferencję Naukową (funkcjonującą także pod nazwą „seminariów ustrońskich”) oraz Festiwal Humoru — dziś przedsięwzięcie naukowe o międzynarodowym charakterze. Konferencje Naukowe Instytutu Socjologii organizowane są od roku 1994, ich celem jest prezentacja dokonań badawczych pracowników Instytutu oraz wymiana poglądów w zakresie aktualnych problemów społecznych i metodologii badań. Ponadto w trakcie konferencji dyskutowane są projekty prac habilitacyjnych oraz wszelkie bieżące problemy związane z organizacją zajęć dydaktycznych i pracą ze studentami. Wiązka tematów konferencyjnych obejmowała między innymi kwestie związane z transformacją ustrojową, rozwojem lokalnym, socjologią pogranicza, etnicznością, Śląskiem jako problemem socjologicznym, edukacją regionalną, społeczeństwem obywatelskim, poetyką reklamy, etosem pracy. W obradach gościnnie uczestniczyli profesorowie: Jolanta Kulpińska, Elizabeth Petras, Janusz Mucha, Antoni Sułek, Grzegorz Gorzelak, Kazimierz Krzysztofek.

Festiwal Humoru to inicjatywa osobiwa, stawiająca sobie za przedmiot badań rozmaite „wspólnoty śmiechu”, komizm i jego obecność w życiu publicznym czy w polu kultury popularnej. Przedsięwzięcie to łączy zarówno teoretyków, jak i badaczy humoru z obszarów socjologii, antropologii, filozofii czy psychologii społecznej. Odwołuje się też do doświadczeń praktyków, którzy w swojej pracy zawodowej, działaniu terapeutycznym oddziałują na innych śmiechem. Festiwal organizowany jest przy udziale katowickiego oddziału PTS i Instytutu Socjologii UŚ. W roku 2012 odbyła się siódma edycja. Od kilku lat spotkania te mają status międzynarodowy. Ich pełna nazwa brzmi: Międzynarodowe Sympozjum Humoro-logiczne.

Na przestrzeni dwóch minionych dekad funkcjonowania placówki wyraźnie wzrosła liczba pracowników naukowych. Kolejni dyrektorzy, w szczególności Marek S. Szczepański, prowadząc odpowiednią politykę kadrową starają się zapobiec powstaniu „luki pokoleniowej” w obrębie naukowej wspólnoty. W większości nowi pracownicy rekrutują się spośród absolwentów i doktorantów Instytutu. Aktualnie na etatach naukowo-dydaktycznych zatrudnione są 52 osoby (dane na

rok akademicki 2011/2012). Co znaczy, że w stosunku do okresu początkowego liczba pracowników Instytutu Socjologii prawie się podwoiła. Wśród tej liczby jest 4 profesorów zwyczajnych, 5 profesorów nadzwyczajnych UŚ, 2 doktorów habilitowanych, 37 doktorów, 4 magistrów. Warto nadmienić, że dwóch profesorów zostało wybranych do Komitetu Socjologii PAN na kadencję 2011—2014. Są to Marek S. Szczepański i Wojciech Świątkiewicz.

I może jeszcze słowo o pracy naszego sekretariatu, którego dobrą energię i sprawność organizacyjną aktualnie zawdzięczamy Magdalenie Szymon. Zastąpiła ona w tej roli Danutę Pogodę. Właściwie powinienem napisać „naszą Danusię” ... z uwagi na jej długoletni staż i kordialną atmosferę, starannie przez nią pielęgnowaną w tym miejscu.

Na koniec chciałbym jeszcze na krótką chwilę przenieść naszą narrację i uwagę w stronę tych, którzy odeszli — choć z całą pewnością na długie lata pozostaną w naszej pamięci i naszych opowieściach jako nieodżałowani mistrzowie, nauczyciele socjologicznego warsztatu, wychowawcy kolejnych generacji socjologów, koleżanki i koledzy: Wanda Mrozek, Ryszard Dyoniziak, Władysław Jacher, Naum Chmielnicki, Tadeusz Banaszczyk, Bronisław Klimiński, Bogdan Siewierski.

Jubileusze — te bardziej i mniej okrągłe — zawsze skłaniają nas do sięgania w przeszłość, do podsumowań czy porównań. I tak na mapie polskiej socjologii akademickiej, liczącej sobie nieco ponad 90 lat, 35 lat Instytutu Socjologii w Uniwersytecie Śląskim to przyzwoita krajowa średnia. Natomiast z punktu widzenia instytucjonalizacji i profesjonalizacji socjologii w regionie przyjdzie te 35 lat zmierzyć nieco inną miarą. Ich waga i ciężar gatunkowy wyraźnie wówczas wzrosną — to już inny format... Wszystko jest tu więc kwestią skali i interpretacji, ale to, co najlepsze, i tak pokładamy w przyszłości.

Literatura

- Chałasiński J., 1935: *Antagonizm polsko-niemiecki w osadzie fabrycznej „Kopalnia” na Górnym Śląsku. Studium socjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Drogoń A., 2009: *Ustrojowe i polityczne uwarunkowania początków Uniwersytetu w Katowicach*. W: „Z Dziejów Prawa”. T. 2. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Dziewierski M., Nawrocki T., 1997: *Dorobek naukowy Instytutu Socjologii*. W: Dziewierski M., Nawrocki T., red.: *Grupa etnicza. Region. Tożsamość*. Katowice: Oficyna Res-Type, s. 153—167.
- Gładysz A., 1973: *Socjologia w województwie katowickim (przegląd bibliograficzny)*. „Zaranie Śląskie”, z. 5.
- Kraśko N., 2010: *Instytucjonalizacja socjologii w Polsce 1970—2000*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

- Kwaśniewicz W., 1999: *Pochwała „Xsięgi X Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego”*. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 4.
- Nawrocki T., 2006: *Trwanie i zmiana lokalnej społeczności górniczej na Górnym Śląsku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Nawrocki T., 2008: *Trzydzieści lat Instytutu Socjologii Uniwersytetu Śląskiego 1976—2006*. W: M.S. Szczepański, K. Bierwiazzonek, T. Nawrocki, red.: *Kapitały ludzkie i społeczne a konkurencyjność regionów*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 521—525.
- Olszewicz W., 1935: *Jak pracować naukowo na Śląsku nad zagadnieniami gospodarczymi i społecznymi*. „Zaranie Śląskie”, z. 4.
- Ossowski S., 1967: *Zagadnienie więzi regionalnej i więzi narodowej na Śląsku Opolskim*. W: Tenże: *Dzieła*. T. 3. Warszawa: PWN.
- Sułek A., 1998: *Przemowa inauguracyjna przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Socjologicznego*. W: A. Sułek, M.S. Szczepański, red.: *Śląsk — Polska — Europa. Zmieniające się społeczeństwo w perspektywie lokalnej i globalnej. Księga X Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szczepański J. 1935: *Socjologiczne problemy Śląska*. „Zaranie Śląskie”, z. 2.
- Szramek E., 1934: *Śląsk jako problem socjologiczny. Próba analizy*. „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”.
- Świątkiewicz W., 1986: *Dziesięciolecie Instytutu Socjologii w Uniwersytecie Śląskim*. „Studia Socjologiczne”, nr 3.
- Świątkiewicz W., red. 1993: *Społeczne problemy Górnego Śląska we współczesnych badaniach socjologicznych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Świątkiewicz W., 1997: *Z historii katowickiego środowiska*. „Gazeta Uniwersytecka”, wrzesień (wydanie specjalne).
- Życie to socjologia. Z prof. Markiem S. Szczepańskim rozmawia Jerzy Dudala*. 2007. Katowice: „Śląsk”.